

Gondolatok a társadalmi fejlődés méréséről

Harcso István,

a KSH statisztikai
főtanácsadója

E-mail: Istvan.Harcso@ksh.hu

Az utóbbi időkben új lendületet kapott a társadalmi fejlődéssel, a fenntartható fejlődéssel, a jól-léttel, illetve a gazdasági növekedés mérésével kapcsolatos indikátorok fejlesztése, és az ezek kapcsán felmerülő elméleti, módszertani kérdések tárgyalása. A statisztikai mérés terén mindez újabb és újabb felhasználói igényeket eredményezett, amire a statisztikai szolgáltatnak is fel kell készülnie. Jelen írás a felvetődött elméleti kérdéseket és az eddigi kísérletek összefoglalását kívánja az olvasó elé tárni.

TÁRGYSZÓ:

Indikátorok.

Fenntartható fejlődés.

Az utóbbi években új lendületet kapott a társadalmi fejlődéssel, a fenntartható fejlődéssel, a jól-léttel, illetve a gazdasági növekedés mérésével kapcsolatos indikátorok fejlesztése, és az ezek kapcsán felmerülő elméleti, módszertani kérdések tárgyalása. Ezekben a kezdeményezésekben jelentős számban vannak egymást átfedő témák, ami némiképp segíti az indikátorrendszerek közötti „technikai átjárást”, de nem könnyíti meg azok együttes értelmezését. Mindez természetes is, hiszen minden indikátorrendszer meghatározott társadalmi, gazdasági, vagy környezeti folyamatok és jelenségek bemutatását tűzi ki célul. A továbbiakban áttekintjük néhány indikátorrendszer jellemzőjét, valamint felvillantjuk a mögöttük meghúzódó elméleti-módszertani megfontolásokat is.

1. A társadalmi újratermelés statisztikai mérése¹

A társadalmi újratermelés statisztikai mérésével kapcsolatosan egyik alapvető követelmény, hogy a begyűjtött adatok, valamint azok statisztikai értelmezése a lehetőségeken belül elégítse ki a különböző felhasználói igényeket. A felhasználói igényeknek többféle szintje van, ezek közül most a különböző társadalomképekhez köthető, rendszerszinten megjelenő igényeket emeljük ki. A felhasználók szempontjából ezen a szinten is jogos igény lehet, hogy a közreadott indikátorok relevánsak legyenek a különböző felhasználói megközelítések szempontjából. „Vagyis a statisztikának több társadalmi modell mutatószám-rendszerét egy időben kellene mérnie.” (Gáspár–Szabó [2010]).

E követelmény kielégítése mellett szól, az utóbbi időben megjelent számos nemzetközi és hazai dokumentum, illetve kutatás. Csupán néhányat emelünk ki közülük, többek között a 2009-ben született Stiglitz-jelentést (Stiglitz–Sen–Fitoussi [2010]), az Európai Közösségek Bizottságának „A GDP-n innen és túl: a haladás mérése változó világunkban” című dokumentumát (Az Európai Unió Kiadóhivatala [2009]), az OECD 2011-ben kiadott „Jól-lét indikátorait” (OECD [2011]), a „Prosperitás növekedés nélkül?” címen 2009-ben kiadott Jackson-jelentést (Jackson [2009]), valamint a hazai Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT) „Jövőkereső” címmel 2010-ben kiadott jelentését, és az ún. a VAHAVA-jelentést (NFFT [2010]).

¹ A társadalmi újratermelésen az egymást követő generációk életfeltételeinek hosszú távon való reprodukálását értjük. Az ezt szolgáló társadalmi és gazdasági folyamatok az újratermelést különböző szinteken valósítják meg: szűkített, bővített, illetve szinten tartó formában.

Ezek a dokumentumok arra hívják fel a figyelmet, hogy a jelenlegi, pusztán a gazdasági növekedésre összpontosító fejlődési modell erős működési zavarokkal küzd, amit megerősít a 2008 óta változó intenzitással jelen levő világválság is. E dokumentumok többek között arra ösztönzik a statisztika, sőt tágabb értelemben vett társadalomtudományok képviselőit, a kutatóintézeteket, a nemzetközi és nemzeti Statisztikai Hivatalokat, hogy fejlesszék mérési módszereiket a társadalmi fejlődés releváns mérése érdekében.

A fenntartható fejlődés mintegy negyven éve formálódó modelljén dolgozó kutatók és nemzetközi szervezetek mindezeket túllépnek, és mint felhasználók joggal várják el, hogy a statisztikai adatok gyűjtésekor a fenntartható fejlődést bemutató indikátorok előállítására épp oly fontos legyen, mint a jelenlegi fejlődési modellé.

Az első útkeresések közül a brit Statisztikai Hivatal, valamint a brit kormány által létrehozott Fenntartható Fejlődési Bizottság (Sustainable Development Commission) által elindított programot tekinthetjük a legjobban dokumentáltként. „A prosperitás újrafogalmazása” című dokumentum (Jackson–Anderson [2003]) a helyzet felvázolása mellett már 2003-ban megfogalmazta a jövő irányait. Az azóta eltelt időszakban elért eredményeket a „Prosperitás növekedés nélkül?” című jelentés (Jackson [2009]) adta közre. Ezekre az eredményekre támaszkodva jelentette be 2010 novemberében David Cameron brit miniszterelnök, hogy alapos előkészítés után a brit Statisztikai Hivatal elindítja a jól-léti index bevezetését, pontosabban a jól-lét mérésére alkalmas indikátorok kialakítását. E munkálatokat a magyarországi kutatások szellemi „előképének” is tekinthetjük, és jogos igényként kívánhatjuk, hogy a statisztikai adatgyűjtésekben kapjanak helyet a társadalmi fejlődés mérésére alkalmas adatok.

1.1. A kétféle modell társadalomképe

Röviden kitérünk az említett két fejlődési modell bemutatására, felvázolására. A jelenlegi, tehát pusztán a gazdasági növekedésre orientált és a fenntartható fejlődés modellje mögött eltérő társadalomképek húzódnak meg, következtetésképpen a társadalom fejlődésével kapcsolatos kérdésfeltevéseik is jelentős részben különböznek.

Úgy véljük, hogy a statisztikai mérés módszerei csak akkor lehetnek korrektek, ha megértjük a különböző megközelítések mögött meghúzódó társadalomképek releváns jellemzőit, és erre alapozva kísérjük meg kialakítani az indikátorokat. Kétségtelen, hogy ez a törekvés a jelenlegi statisztikai módszerek alapos átgondolását teszi szükségessé, egyes szakemberek e téren egyenesen statisztikai rendszerváltás igényét fogalmazzák meg. „A rendszerváltás a statisztikában, értelmezésünkben nem más, mint megfelelni a fenntartható fejlődés és a felzárkózás harmonizálása során megjelenő módszertani kihívásoknak, ami magában foglalja a paradigmaváltás igényét is.” (Gáspár–Szabó [2010]). Tehát két eltérő társadalomképre építkező fejlődési modellt tekintünk át: az egyik a jelenlegi gazdasági növekedésre, a másik a fenntartható fejlődésre orientált modell.

A társadalmi fejlődés értelmezésével és mérésével kapcsolatos kérdések vizsgálata mögött mindig értékválasztáson nyugvó elméleti alapvetések húzódnak meg. Az értékválasztások pedig – pozitív és negatív irányban egyaránt – a vizsgált társadalom és gazdaság működésével hozhatók összefüggésbe. Idézzük *Bródy Andrást*, aki ezt írja: „A mérés és a megfigyelés mindig valamilyen elméletet tételez fel a háttérben. A megfigyelés eredménye, illetve a mért érték csak ezen elmélet alapján értelmezhető.” (*Bródy* [1990]). Előre bocsátjuk, hogy a világról alkotott elképzelés mindig meghatározza a részletkérdéseket is. Egy olyan világban, amelyben a legfőbb érték az anyagi jólét, ott értelemszerűen a gazdasági növekedés a legfontosabb, következésképpen az azt mérő mutatószám kerül az érdeklődés középpontjába. Ha viszont a szabadidő vagy a környezet a legértékesebb jószág, akkor minden figyelem és törekvés ezek jobbítására irányulna. Ezek a példák egyúttal azt is illusztrálják, hogy a társadalmi fejlődést különböző értékekre lehet „kihegyezni”, amelyből az is következik, hogy egy-egy érték túlsúlya törvényszerűen az egyensúlytalanság, szélső esetben a fenntarthatatlanság állapotához vezet.

A társadalmi-gazdasági viszonyok megváltozása, esetleg válsága új, vagy módosított értékrend választásának kényszerét hordozza magában, különösen akkor, ha az uralkodó társadalmi modell, jelen esetben a gazdasági növekedésre orientált modell, eredeti céljától eltérő módon működik, tehát nem a használati értékek hatékony cseréjét próbálja megszervezni, hanem egy virtuális pénzügyi világ megteremtésével elszakad a reálgazdasági viszonyoktól, és a profitszerzés az elsődleges cél. *Gyulai Iván* szerint van olyan nézet, hogy gazdasági növekedésre alapozott fejlődést legfeljebb fejlesztésnek lehet tekinteni. A fejlesztés azonban nem azonos a fejlődéssel. A fejlődés (állapotba juttatás – progresszió – vezérlés), a fejlesztés és megőrzés (állapotban tartás – konzerváció – szabályozás) kiegyensúlyozása. A fenntartható fejlődés ennek az egyensúlyi törekvésnek a megvalósulása, nevezetesen, a modell az eltartóképeség határáig növekszik, miközben megőrzi azokat a rendszereket, amelyek az újratermelést végzik (*Gyulai* [2008]).

A piacnak tekintett logika és értékrend felülvizsgálatára már csak azért is szükség van, mert jelenleg és a belátható jövőben az élet fenntartásához olyan alapvetően szükséges „javak” kerülnek a „piacra”, mint a tiszta levegő és víz, a tiszta természeti és emberi környezet stb., amelyek piacosítása nehéz problémákat vet fel. Többek között egyik legfontosabb kérdés, hogy kik a tulajdonosai ezeknek a javaknak. Egyáltalán piacosíthatók-e ezek a javak a fenntarthatóság sérelme nélkül? Megkerülhetetlen az olyan axiómák elmélyült vizsgálata, mint

- a fogyasztói javak piacán az árak tényleges értékítéletet fejeznek ki,
- a monopóliumok léte (pénzügyi szektor, hálózati rendszerek) csupán rendszerhiba, amit korrigálni kell,

- a mai viszonyok közötti értékrend nem önkényes, konzisztens valamennyi résztvevőre,
- a jelen piacgazdaságinak tekintett rendszernek nagy előnye az erős elméleti háttér és módszertan.

Folytatni lehetne a sort, a közgazdaságtan mai rendszerében megfogalmazott számos axiómával. Nézőpont kérdése tehát, hogy a közgazdaságtanban uralkodó elméletet, amely a mai mérési eredményeket eleve meghatározza, erősnek tekintjük-e, vagy úgy véljük, hogy a rendszer gyengeségeinek zöme éppen ezen axiómákhoz való ragaszkodásból fakad, amit meg kell haladni.

A fenntartható fejlődés alapgondolata abban a kérdésben fogalmazható meg, hogy miként lehet a jelen szükségleteit úgy kielégíteni, hogy a jövő generáció szükségleteinek kielégítése se kerüljön veszélybe. Ez esetben tehát a generációk közötti kapcsolatok minőségén van a hangsúly. Az alternatív társadalomkép felvázolására törekvő hazai kutatások érthetően más megközelítésből fogalmazzák meg a vizsgálat tárgyát, és az eltérő értékrendszer miatt a hangsúly a következőkre kerül:

- a társadalom fenntarthatósága,
- a társadalmi hajtóerők mint a problémák okai,
- a társadalmi szemlélet, azaz a rendszerszemlélet és a bölcsesség hiánya,
  - vállalatok érdeke, azaz a profitmaximálás a társadalmi felelősség szorításában,
  - a környezetet érő terhelések mint a környezet állapotát alakító tényezők,
  - a környezet állapota,
  - az értékkövető és az értékmegőrző társadalom (*NFFT* [2010]).

Azaz olyan javaslatok kerülnek előtérbe, amelyekben az emberi, társadalmi, valamint a természeti tőke a jóval nagyobb hangsúlyt kap.

A felvázolt kétféle társadalomképet, illetve az ezek mögött meghúzódó értékeket nem célszerű egymást kizáró alternatívaként kezelni, sokkal inkább a különböző értékrendszerek harmonikus együttélése lehet a jövő útja. Tehát az alapvető kérdés az, hogy a létező többféle értékrend miként képes kiegyensúlyozottan együtt élni a hosszú távú fenntarthatóság érdekében. Ebből a szempontból nézve azt kell eldönteni, hogy

- több vagy kevesebb piac,
- több vagy kevesebb állami szerep,
- több vagy kevesebb civilpartnerség,
- több vagy kevesebb fenntartható környezet.

A rész és a teljesség szintjén nem a rész-értékrendeken belüli egyensúly áll a középpontban, hanem az, hogy ezen részértékrendek kölcsönös függésben miként tudják saját fontossági sorrendjüket érvényesíteni oly módon, hogy a többi értékrendé ne sérüljön erősen. Azt is hangsúlyozni kell, hogy az említett globalizáció egyensúlya szükségszerűen törekeny, de nem mindegy, hogy a törekenység kezelését a kölcsönös összefüggések rendszerében, vagy csupán egy-egy értékrend keretein belül oldjuk-e meg. Jó példa erre a jelenlegi, változó erősségű világválság, amelynek kezelési módját mindeddig az uralkodó piaci értékrend rövid távú szempontjai határozták meg. Tehát meg kellene fogalmazni különböző értékrendek harmonikus együttélését, és a különböző indikátorrendszereket ezen kereteken belül kellene értelmezni, illetve, amely területre még nem alakítottak ki mérés/indikátort, ott törekedni kell kialakítására. A hangsúly tehát nem a jelenlegi mérési módszerek elutasításán, hanem a mérési módszereknek konzisztens használatán van az adott értékrendek figyelembe vételével.

1.2. A mérés nehézségei

Mit értünk a mérési módszerek konzisztens használatán? Mindenek előtt azt, hogy az életvilág jelenségeinek és állapotának feltárásakor következetesen követjük annak az értékrendnek, elméletnek, módszertannak, megfigyelésnek logikai lépéseit, melyek eredményeként az adott értékrenden belül többé-kevésbé biztosítható a mérési eredmények konzisztenciája és (adott kereteken belüli) értelmezése. Erre alapozva célszerű lenne a jelenlegi gazdasági növekedésre orientált, illetve az alternatívaként megjelenő, fenntartható fejlődés logikájára alapozott fejlődési modellekhez hozzárendelni a velük konzisztens indikátorrendszert. A külön-külön értelmezési keretben elvégzett mérési eredményeket megalapozottabban lehetne összehasonlítani. Már a jelenlegi kutatások alapján rendelkezésre álló indikátorrendszerek is hasznos kiindulásként szolgálnak a többféle fejlődési modellek alapján megjelenő helyzetképek felvázolására. A mérés, illetve a mérés során alkalmazott indikátorok módszertani szempontból háromféle képpen közelíthetők (Hüttl [2010]):²

1. „Jobbat csinálni a meglévők helyett” – azaz pontosabbá tenni a jelenlegi méréseket, illetve az indikátorokat.
2. „Többet csinálni a meglévők mellett” – azaz egy-egy folyamat, jelenség mérésénél, a magyarázó változók bővítése érdekében, újabb ismereteket kell bevonni, és ezekre alapozva új indikátorokat kell összeállítani.

² Az itt felvázoltak Hüttl Antóniának, a Magyar Szociológia Társaság 2010. november 6-án, „A társadalmi fejlődés mérése” címmel rendezett szakmai konferenciáján tartott előadásában hangzottak el. Kétségtelen, hogy a megfogalmazás a Stiglitz-jelentés kapcsán felmerülő további teendők tipizálására vonatkozott, ám e cikk szerzője ezt a megközelítést a tanulórendszerekre jellemző általánosabb érvényű követelményként értelmezi.

3. „A meglévőkhöz képest mást csinálni” – azaz a jelenleg uralkodó értékrendhez képest más értékrendre és fejlődésképre alapozva, új típusú méréseket és indikátorokat kell készíteni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jelenlegi fejlődési modell mérésére alkalmazott indikátorok jelentős részét ne használhatnánk a fenntartható fejlődés elfogadása alapján kialakított modell működésének a jellemzésére.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a három megközelítés nem külön-külön kizárólagos, hanem együtt értendő.

2. A Stiglitz-jelentés alapján felmerülő kérdések

A jelentés „gyengesége” főként az értékrend és az erre alapozható társadalomfejlődési elmélet világos kifejtésének hiányából fakad. Miben nyilvánul meg elsősorban ez a hiány? Hiszen a mérési módszerekkel, illetve a mérési eredmények értelmezésével kapcsolatosan felmerülő bizottsági aggályok jogosak ezeket éppen hogy a jelentés erősségeinek tekinthetjük. „Úgy gondolják (a Bizottság), hogy a válság azért ért sokakat váratlanul, mert a mérőrendszerünk cserbenhagyott, és/vagy a piaci szereplők és a kormányhivatalnokok nem a megfelelő statisztikai jelzőszámokra koncentráltak. ... és nem figyelmeztettek arra, hogy a világgazdaság 2004 és 2007 közötti, látszólag nagyszerű növekedése a jövőbeli növekedés rovására történhetett. Az is világos, hogy némely teljesítmény nem volt több káprázatnál, a profit felfújtt árakon alapult.” – olvasható a jelentésben (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2010]).

E kitétel kapcsán jogosan merül fel a kérdés, hogy a piaci szereplők és a kormányhivatalnokok miért nem azokra a jelzőszámokra koncentráltak, amelyek a valósághoz húbb képet adtak a valóságról? Mi motiválta őket abban, hogy elsősorban a számukra kedvező képet mutató jelzőszámokat vették alapul? Legalább ilyen fontos a jelentés következő megállapítása is: „Nem arról van szó, hogy a GDP mint olyan rossz, csak rosszul használják. Amire szükség van az az egyes mérések megfelelő felhasználásának jobb megértése.” (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2010] 307. old.). Ez a megállapítás azon a feltételezésen alapul (azt sugallja), hogy a mérések alapján véve jók, csak a kapott indikátorok értelmezése és felhasználása hibás. Tudjuk, hogy minden mérés valamilyen értékrend alapján értelmezi az adott jelenséget vagy folyamatot. A mérés eredményeként és az értékrend által generált paramétereket olyan „hozott anyagnak” tekinthetjük, amely már adottságként jelenik meg a mérést végző szakemberek számára, és eleve meghatározott gondolati pályára irányítja őket.

Újra és újra felszólíthatjuk a mérést végző szakembereket arra, hogy a jelenségek természetét egyre mélyebben és részletesebben tárják fel, és meglehet, hogy egy fejlődési modell szempontjából újabb konzisztens eredményeket tárnak fel, de az így nyert új ismeret csupán a kiinduló paraméterek által behatárolt feltételek mellett lehet igaz.

Ugyancsak a méréssel kapcsolatos az, hogy „...egy olyan statisztikai rendszert kell kidolgozni, ami a piac aktivitásának mérését az emberek jól-létét középpontba helyező, valamint a fenntarthatóságot megragadó mérésekkel egészíti ki.” (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2010]). A hangsúly azonban azon van, hogy a fenntarthatóság pusztán kiegészítő jelleggel jelenik-e meg, vagy a piacorientált értékrenddel azonos súlyt kap, netán megelőzi azt. Lehetséges, hogy ezek a kiegészítő mérések jelentős mértékben kielégíthetik a fenntartható fejlődés modelljének információs igényét, de valós tartalmat és releváns válaszokat csak az adott, jelen esetben a piaci értékrendhez kapcsolható értelmezési keretben lehet elvárni az indikátoroktól.

Ez az ajánlás nélkülözi azt az értékrendszert és elméleti alapvetést, amely világgossá tenné a statisztikai mérés célját. Ha ugyanis a piac saját működési logikája szerint „árazza be” a „jól-lét” körébe tartozó javakat, akkor már eleve torzítást viszünk az értelmezésbe. Ezt követően hiába hangsúlyozzuk, hogy méréseinket tovább kell tökéletesíteni, ez a törekvés nem visz közelebb a valósághoz.

Gyulai Iván szerint a fenntartható fejlődés szempontjából egy erőforrást akkor kell a helyes árazással szűkössé tenni, amíg van belőle, és nem okoztunk visszafordíthatatlan kárt. Ezt azonban csak az előrelátó ember tudja megtenni. Mivel a közgazdaság az emberek választásán alapul, és nem a természet által adott peremfeltételeken, ezért a közgazdaság nem ad helyes utasításokat a piacnak (például az ipari energia árának jelentős mértékű emelése), ezért alkalmatlan a fenntarthatóság biztosítására.

A Stiglitz-jelentés pedig így szól ezekről: „Az életminőség értékelésében releváns információk túlmutatnak az emberek magukról adott beszámolóin és észrevételein, és méréseket is tartalmaznak az emberek „működéséről” és szabadságáról. Valójában az emberek lehetőségei számítanak igazán, ami a választási lehetőségeik nagysága és a szabadságuk mértéke arra, hogy válasszanak a lehetőségeik közül, tehát az általuk értékesnek tartott életet választhassák. A releváns tevékenységek és lehetőségek közötti választás minden életminőség-mérés esetén inkább értékrendbeli ítélet, mintsem technikai feladat.” (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2010]).

Úgy vélem, hogy e téren még ingoványosabb a talaj, mert, ha a társadalmi fejlődés mérése szempontjából, egymás mellé tesszük az ismert korlátokkal bíró GDP-t, valamint a jól-lét objektív és szubjektív mutatóit, akkor kérdés, hogy azokat – a mai ismeretek mellett – miként lehet értelmezni? Az alapvető probléma e téren is az, hogy milyen rendszeren belül értelmezzük a lehetőségeket és a választás szabadságát. A jelenlegi termelés- és profitorientált értékrend keretei nagymértékben kijelölik a lehetőségek körét, valamint az azok közötti választás szabadságát.

Mindezzel kapcsolatosan jogosan fogalmazódik meg az a nézet, hogy a választást illetően az emberek és a társadalmak különbözők. Ma is vannak, akik a jövőt tartják szem előtt, és feláldoznak saját jólétükből egy csipetnyit. Vagyis nem mindenki, hanem egyesek választásáról beszélünk, ráadásul ez a választás manipulált. A jelen nemzedéke nem képviselheti hitelesen a jövőt, mert mihelyt szorult helyzetbe kerül, a saját életét választja (Gyulai [2008]).

A Stiglitz-jelentés idézett ajánlásait összegezve valóban megfontolandó, hogy a korábban említett felülvizsgálat megfogalmazásakor alapvető feladat a két társadalmi fejlődési modell viszonyának tisztázása. A kapott adatokon alapuló indikátorrendszerek pedig mindkét modellben értelmeznék azokat.

3. A Stiglitz-jelentés hatásai a nemzetközi kutatásokban

Az EU Bizottsága 2009 augusztusában, „A GDP-n innen és túl: A haladás mérése változó világunkban” (*Az Európai Unió Kiadóhivatala* [2009]) című (korábban már említett) közleményben fordult a Tanácshoz és az Európai Parlamenthez. A közleményben meghatározta a társadalmi haladás mérésével kapcsolatos rövid és középtávú feladatokat, pontosabban „intézkedéseket”. Az öt intézkedés a következő:

- „1. A GDP mint mutató kiegészítése környezetvédelmi és társadalmi mutatókkal.
2. Közel valós idejű információ a döntéshozatalhoz. (Evvel azt szeretnék elérni, hogy a környezetvédelmi és társadalmi adatok a gazdasági adatokhoz hasonló gyorsasággal álljanak a rendelkezésre.)
3. Pontosabb jelentés a javak társadalmi elosztásáról és az egyenlőtlenségekről.
4. Az európai fenntartható fejlődésről szóló eredménytábla kidolgozása. („A fenntartható fejlődés eredménytáblája, amely a fenntartható fejlődés mutatóira épülne, tartalmazhatna más, nyilvánosan elérhető mennyiségi és minőségi, például üzleti és szakpolitikai információkat is.
5. A nemzeti számlák kiterjesztése a környezetvédelmi és társadalmi kérdésekre.” (*Az Európai Unió Kiadóhivatala* [2009])

A közlemény tartalma és szellemisége követi a Stiglitz-jelentésben megfogalmazott ajánlásokat. Ennek bizonyítékául idézzük a következtetésében kifejtetteket. „A bruttó hazai termék (GDP) rendkívül hatékony és széles körben elfogadott mutató a

gazdasági tevékenység rövid és középtávú változásainak figyelemmel kísérésére, különösen a jelenlegi gazdasági válságban. Rendeltetése szerint azonban a GDP nem alkalmas a hosszú távú gazdasági és társadalmi haladás pontos számszerűsítésére, és különösen nem a társadalom azon képességének a mérésére, hogy megoldást találjon olyan kérdésekre, mint amilyen az éghajlatváltozás, a forráshatékonyság vagy a szociális integráció. Szükség van tehát arra, hogy a GDP-t olyan statisztikákkal egészítsük ki, amelyek egyéb, az emberek jólétét kritikus mértékben meghatározó gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi kérdésekkel is foglalkoznak.

A GDP kiegészítésére irányuló munka évek óta folyik mind nemzeti, mind nemzetközi szinten. A Bizottság e téren növelni kívánja erőfeszítéseit és kommunikációját. A cél olyan mutatók kidolgozása, amelyek – az emberek elvárásainak megfelelően – mérni képesek a társadalmi, gazdasági és környezetvédelmi célok fenntartható módon való teljesítésében elért haladást. Végső soron a tagállami és az EU-politikákat aszerint fogják megítélni, hogy sikeresen teljesítik-e ezeket a célokat, és javítják-e az európai polgárok életét. Ezért a jövő politikáit olyan adatokra kell alapozni, amelyek pontosak, időszerűek, nyilvánosan elfogadottak és kiterjednek mind ezekre a kérdésekre. A Bizottság legkésőbb 2012-ben jelentést tesz e közleményben javasolt intézkedések végrehajtásáról és eredményeiről.” (*Az Európai Unió Kiadóhivatala* [2010]) 11. old.)

4. A fenntartható fejlődés EU-indikátorai és a magyarországi alkalmazások

A fenntartható fejlődés indikátorait az uniós kötelezettségek alapján készíti el a Központi Statisztikai Hivatal. Ezzel kapcsolatosan a témakörben kiadott kötet (*KSH* [2011]) a következőképpen fogalmaz.

„Az egész Unióra érvényes fenntartható fejlődési stratégiát a 2001 júniusában Göteborgban tartott Európai Tanács-ülés elfogadta, megújítása 2006-ban megtörtént. A stratégia fontos része a kísérlet a fenntarthatóság mérésére, ezért az Európai Bizottság 2005 februárjában indikátorkészletet fogadott el. A magyar statisztikai hivatal a mutatók összeállítása során az Eurostat által publikált „Measuring progress towards a more sustainable Europe, 2007” (A fenntarthatóbb Európa felé haladás mérése, 2007) című munkára támaszkodtunk.

Az európai indikátorkészlet mutatói hierarchikus rendszerben, három szintet alkotnak és alapul szolgálnak a fenntartható fejlődés helyzetének elemzéséhez, valamint a bekövetkezett változások követéséhez. Az első szinten levő indikátorok (fő indikátorok) átfogó képet nyújtanak az egyes területeken végbemenő főbb tendenci-

ákról. A második szint a rendszer altémáit foglalja magába, az első szint mutatóival együtt a fő célkitűzések megvalósulását méri. A harmadik szint mutatói (elemző mutatók) egy-egy altéma mélyebb elemzésére adnak lehetőséget. A kiadványban 9 első, 30 második és 111 harmadik szintű, összesen 150 indikátor található.”

A fenntartható fejlődési stratégiáról a következők olvashatók a kötetben. „A megújított fenntartható fejlődési stratégia (EU Sustainable Development Strategy) egy olyan átfogó keretrendszerrel fektet le – gazdasági növekedés, illetve munkahelyteremtés célkitűzések kiemelésével –, amelyen belül a lisszaboni stratégia szolgáltatja a dinamikusabb gazdasághoz szükséges hajtóerőt. E két stratégia együttesen kijelenti, hogy a gazdasági, szociális és környezetvédelmi célok erősíthetik egymást, ennél fogva együttesen kell azokat megvalósítani.

A két stratégia közös célja a globális gazdasági és társadalmi folyamatok fenntarthatóságához szükséges strukturális változások támogatása, azaz egyenlő esélyek, társadalmi méltányosság, egészséges környezet biztosítása dinamikus, innovatív és kreatív vállalkezési szellem kialakítása mellett.” (KSH [2008]).

Anélkül, hogy a fejlesztési stratégiát részletesen elemeznénk, az előbbi idézetből is kitűnik a célok bizonyos fokú inkonzisztenciája, amit alátámaszt a 2008 óta változó intenzitással jelen levő globális válság. A sikertelenség nem véletlen, hiszen a stratégia nélkülözötte a különböző értékek mentén működő fejlődési modellek elmélyült elemzését, amelyre a Stiglitz-jelentés is felhívta a figyelmet. Ezek hiányában nem lehetett kialakítani a megfelelő elméleti-módszertani kereteket, és ezekhez nem lehetett hozzárendelni a megfelelő statisztikai indikátorokat. Mindezek miatt a leírt célok pusztán kijelentések maradtak.

Gyulai Iván szerint a fenntartható fejlődés szempontjából az EU fenntarthatósági politikája nem hiteles, mert a gyenge fenntarthatóságra épít. Zavaros, inkonzisztens, egymást keresztező célkitűzései vannak. Az ilyen gondolkodásnak az indikátorrendszer is inkonzisztens. A kapitalista gazdasági növekedési modell és a fenntartható fejlődés nem egyeztethető össze, mert olyan makrogazdasági modellt működtet, amelynek a legfontosabb hajtóereje a fogyasztás, ha a fogyasztás leáll, leáll a növekedés motorja is.

A megfelelő értelmezési keretek hiánya miatt kerülnek a rendszerbe olyan indikátorok, mint például a „Magyarországon működő külföldi tőke és a külföldön működő magyar tőke alakulása”, amely mutató „a fenntartható fejlődés támogatási formáit” kívánja tükrözni. Az ilyen mutatókról a fenntartható fejlődés alternatív változatát megfogalmazó kutatók joggal mondják, hogy legalább annyira mérik a fenntarthatatlanságot, mint a fenntarthatóságot.

„A globális gazdálkodás a természeti erőforrásokkal” elnevezésű, tehát az EU-tagállamok CO₂-kibocsátását mérő indikátor, számos ok miatt nem ad releváns információt. Megemlíthjük még a „Politikák összefüggései és hatékonyságuk” mérésére alkalmazott két indikátort, az egyik a „Bűnözés”, a másik „A közösségi jogszabályok

átvétele” mutató. Úgy véljük, hogy az összehasonlíthatóság korlátai miatt e téren is komoly értelmezési nehézségek merülnek fel.

A 2011. évi kötetből (*KSH* [2011]) ezeket már kihagyták, ám a helyükre bekerült indikátorok sem szerencsésebbek, mert az egyik a „Civil szervezetek száma”, a másik az „Ombudsmani panaszok száma” sem igazán alkalmas az indikátorok által érintett terület bemutatására.

4.1. Hazai törekvések a fenntartható fejlődés mérésére

A hazai használatra kidolgozott mérési módszerek közül csupán a Nemzeti fenntartható Fejlődési Tanács 2010-ben kiadott jelentésében szereplő módszert mutatjuk be (*NFFT* [2010]).

A Jelentés célját a szerzők a következőkben fogalmazták meg: „A Jelentés szembeötlően kívánja a magyar társadalmat – és elsősorban döntéshozóit – a világban és az idehaza tapasztalható jelenségek társadalmi és környezeti hatásaival, a folyamatok fenntarthatatlanságával. Nem elégszik meg a felszín bemutatásával, a legmélyebb okok feltárására törekszik. A Jelentés a döntéshozók és a társadalom figyelmét a jövő kihívásai felé szándékozik fordítani, szemléleti változást, bölcs megfontolásokat és cselekedeteket kér a nemzettől. Megállapításait, helyenként sarkos véleményét semmilyen politikai oldalhoz való tartozás nem befolyásolta.

A Jelentés célja annak elősegítése, hogy a magyar lakosság szélesebb köre ismerje meg a fenntartható fejlődés koncepcióját és a fenntarthatósági szempontokon alapuló fejlődés szükségességét. Meg kívánja alapozni a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia kidolgozását, melyet az Országgyűlés felkérésére a Tanács legkésőbb 2011. július 1-jéig elkészít és beterjeszt az Országgyűlés elé.” (*NFFT* [2010] 7. old.)

A Jelentésben vállalt értékrendszer, valamint az alkalmazott elméleti megközelítés sokkal érzékenyebben kezeli a globális kérdéseket, mint például a jelenleg uralkodó, alapvetően csak a piaci értékekre alapozó közgazdaságtani megközelítés. Megfigyelhető azonban bizonyos leszűkítés egyes kérdések megközelítésében, amely olykor „törékeny” mérési módszerekkel párosul.

A Jelentés készítői az általuk alkalmazott megközelítési szempontokat tömören a következőkben foglalták össze. „A helyzetelemzés ok-okozati összefüggések révén kívánja bemutatni a hazai társadalom és környezetének helyzetét. Az ok-okozatiság megtartása érdekében az Európai Környezeti Ügynökség által javasolt logikát követjük, amely a környezeti mérőszámok megállapítása érdekében hajtóerő, terhelés, állapot, hatás és válasz indikátorokra csoportosította a helyzetről rendelkezésre álló információkat.” (*NFFT* [2010] 17. old.)

A „magyar társadalom fenntarthatósága” szempontjából az idézett gondolkodásmód érthető. Az okfejtésből az is kiderül, hogy megközelítésüket alapvetően „a kör-

nyezeti mérőszámok megállapítása érdekében” alakították ki. A fenntarthatóság szempontjából mindez szükséges, de nem elégséges. A számbavétel során kimaradt a tágabb értelmezésű kultúra, amely árnyalt magyarázatot adhatott volna többek között arra, hogy a különböző értékek egymás mellett élésével miként és miért alakult ki a jelenlegi állapot, azt milyen kulturális hajtóerők tartják fenn.

4.2. Brit törekvések a fenntartható fejlődés mérésére

A brit kormány támogatása mellett 2003-tól intenzívebbé váltak a jól-lét mérésével kapcsolatos kutatások, amelyek alapvető célja az volt, hogy a gazdasági növekedésre orientált politika mellett/helyett nagyobb hangsúlyt kapjanak a társadalom jól-létét ténylegesen tükröző tendenciák bemutatása. Meglehetősen hosszú előkészítési munkák után, a brit kormány mellett működő Fenntartható Fejlődés Bizottság „Prosperitás növekedés nélkül?³ – Átmenet a fenntartható gazdaságba.” (Jackson [2009]) címmel jelentést adott ki. E jelentés célja az volt, hogy tisztázza a gazdasági növekedés, a fenntartható környezet és az emberi jól-lét közötti összefüggéseket a szakemberek, politikai döntéshozók, üzletemberek, civil és vallási szervezetek vezetői számára.

A jelentés szerzői a következőkben érzékeltetik a növekedés határait: „A legutóbbi öt évtizedben a gazdasági növekedés volt az egyetlen fontos cél a világon. A globális gazdaság jelenleg ötször nagyobb, mint fél évszázaddal ezelőtt. Ha ez a növekedés folytatódik, akkor 2100-ra nyolcvanszorosára növekszik a gazdaság.” (Jackson [2009]). Az uralkodó növekedésfelfogással szemben a Jelentés azt hangsúlyozza, hogy sürgős szükség van átgondoltabb fejlődési stratégia megfogalmazására. Az erre vonatkozó ajánlások már régóta ismeretesek, ám a politikai döntésekben nem kaptak kellő figyelmet. A Bizottság „12 lépés a fenntartható gazdaság felé” címmel, három témakörben a következő ajánlásokat fogalmazta meg.

1. A fenntartható makrogazdaság kialakítása

a) A makrogazdaság képességének fejlesztése, azaz a fenntartható gazdaság beruházási igényeinek feltárása, a szűkös forrásokkal és a kibocsátással kapcsolatos gazdasági megfontolások vizsgálata, a természeti javakban és a gazdasági stabilitást szolgáló ökoszisztémában bekövetkezett változások értékelése.

b) Befektetés a munkahelyekbe, közösségi javakba és az infrastruktúrába, a megújuló energiákba, az ökoszisztéma fenntartásába és védelmébe stb.

³ A prosperitás és a „felvirágzás” szinonim fogalomként jelenik meg a műben.

c) A nemzeti és nemzetközi pénzpiacok szabályozásának a reformja, a pénzkibocsátás és -forgalom áttekinthető kontrollja, a háztartási megtakarítások ösztönzése stb.

d) Az anyagi javakban bekövetkezett változásoknak rendszeres számbavétele, különös tekintettel a jövedelemelosztás egyenlőtlensége miatt bekövetkezett jóléti veszteségekre, a karbon-kibocsátás és más környezeti externáliák társadalmi költségeinek számbavételére stb.

2. A felvirágzáshoz szükséges képességek támogatása

a) A munkaórák csökkentése, lépések a részmunkaidős foglalkoztatást akadályozó tényezők felszámolására, jobb ösztönzők a foglalkoztatás érdekében stb.

b) A jövedelemadó szerkezetének a felülvizsgálata, minimum és maximum jövedelemszint megállapítása, megfelelő hozzájárulás a jó minőségű oktatáshoz, a bűnözés elleni eszközök alkalmazása, a helyi környezet és az ún. depressziós területek védelme stb.

c) A jól-léttel kapcsolatos nemzeti számlák fejlesztése olyan változók alkalmazásával, mint az egészségben várható élettartam, részvétel az oktatásban, szociális jól-lét, bizalom a közösségben társadalmi tőke stb.

d) Közösségi helyek kialakítása és védelme, a munkaerő területi mobilitásának csökkentése, „zöld” munkahelyek biztosítása, kedvezőbb hozzáférés az élethosszig való tanuláshoz stb.

e) A kereskedelmi média szabályozása, a közszolgálati média támogatása, erőteljesebb fogyasztóvédelem, kiemelt figyelem a termékek tartósságára, gyermekeknek szóló hirdetések tiltása stb.

3. Az ökológiai határok tiszteletben tartása

a) Világosan meghatározott értékek alkalmazása a természeti forrásokra, emisszió kibocsátásra. Limitálni kell az egy főre számított emisszió és a hulladék termelést.

b) A fenntarthatóságot szolgáló költségvetési reform. Olyan mechanizmusokat kell kialakítani, amelyben a jövedelem utáni adók terheit az erőforrásokra és az emisszióra hárítja át.

c) A technológia-transzfer és az ökoszisztéma védelme. Globális technológiai alapot kellene létrehozni a megújuló energiaforrásokkal kapcsolatos beruházásokra, a karbonszennyezés elleni védelem, a biodiverzitás fenntartása a fejlődő országokban stb.

A szerzők a fenntartható fejlődés szempontjából kívánatos értékek mentén mérik és értelmezik a folyamatokat és jelenségeket. A kutatók minden általánosságban megfogalmazott érték („kíváncsi”) adott állapotának mérésére indikátorokat alakítottak ki, amely indikátorok a jelenség/folyamat egy-egy jellemző ismérvének az alakulását mutatják be.

E jelentés ajánlásai meggyőzőek voltak a brit kormány számára is. A kormány felismerte a GDP korlátozott alkalmasságát a társadalmi fejlődés mérésére, ezért – amint azt a bevezetőben is említettük – egy nemzeti jóléti indexet vezetett be, amelyet a brit Statisztikai Hivatal kidolgozott, és 2012-től már közölni is kívánják az indexszámokat (*Index* [2010]).

5. Összegzés

Áttekintve a gazdasági növekedés, a társadalmi fejlődés, valamint a fenntartható fejlődés mérésével kapcsolatos főbb nemzetközi törekvéseket a következőket állapíthatjuk meg.

1. Ezek a törekvések, érthetően, önálló keretek között zajlanak, ám ezt is figyelembe véve nagyon laza, sőt gyakorta hiányzik a közöttük levő tartalmi kapcsolat, pontosabban az erre irányuló szándék. Ennek egyenes következménye, hogy egy-egy törekvés csak „töredékvalóságot” tud megragadni, ami önmagában nem lenne baj. A gondot az okozza, hogy a kezdeményezők ebből a töredékből akarják megmagyarázni a valóság teljességét. Ha kellően megalapozott az adott elméleten alapuló elképzelés, és ismeri/felismeri a valóság teljességéhez való viszonyát, mármint tudja, hogy ebből a teljességből mit próbál megragadni, akkor jogos lehet a töredékvalóság szemszögéből való megközelítés. (Az elefántot is el lehet képzelni pusztán az ormánya alapján, de megközelítő képet sem lehet adni az elefánt „működéséről”. A példát be lehet helyettesíteni a valóság egy-egy kulcselemére „kitalált” elmélet megközelítésre.) A „22-es csapdája” ez esetben abban jelentkezik, hogy ezek az elméleti-módszertani megközelítések előzetesen elfelejtik/kispórolják a valóság teljességéhez való viszonyuk tisztázását. A vizsgált részterület és a „teljesség” közötti releváns viszony bemutatása csak a kettő közötti iteratív lépések sorozatára épülhet.

2. Minden elméleti-módszertani konstrukciót csak az általa választott cél, illetve az annak való megfelelés alapján lehet minősíteni, értelmezni. Ha azzal konzisztens, akkor elfogadható, mint a töredékvalóság hiteles tolmácsolója. Konkrétan, ha a gazdasági növekedés mérésére használt GDP-t annak próbáljuk tekinteni, ami, akkor csak „annyit” kell tennünk, hogy időről időre felülvizsgáljuk azokat a premisszákat, amelyekre a mérés alapul.

A mai problémákat elsősorban az okozza, hogy – amint erre a Stiglitz-jelentés is felhívta a figyelmet – a premisszák kellő felülvizsgálata elmaradt, következésképpen jogosan kérhető számon, hogy a GDP az önmaga rendszerén belül legyen konzisztens. Ennek fontosságát nem lehet eleget súlykolni a társadalomtudományos szakmai kultúrában. Mindez azonban nemcsak a gazdasági növekedés mérésével kapcsolatos indikátorokra, hanem – többek között – a fenntartható fejlődés mérésére kialakított indikátorokra is érvényes.

3. A mérést végző statisztikusok számára ez a körülmény nagy felelősséget hordoz, hiszen ha nincsenek tisztában a mérés elméleti-módszertani háttérével, akkor méréseik eleve nem lehetnek relevánsak a vizsgált jelenség és folyamat szempontjából. Ennek fontosságát joggal veti fel Bródy András és más, a mérések elméleti háttérét fontosnak tartó szakember, amikor megkérdezi, hogy „mennyi az ennyi?” (Bródy [1990]).

4. Az említett hiányosságoknak nemcsak a szűken vett szakmai szempontokból van jelentősége, hanem a statisztika iránti közbizalom, és általában a statisztikai kultúra szempontjából is. Érdemes e tekintetben idézni *Tim Holtot*, a brit Királyi Statisztikai Társaság elnökét: „A megbízható statisztika a lakosság és az általa választott kormány közötti demokratikus szerződés alapeleme” (Marton [2009]). A kormányzattal együtt közös feladat e szerződés teljesülésének a feltételeit megteremteni.

Irodalom

- AZ EURÓPAI UNIÓ KIADÓHIVATALA [2009]: *A GDP-n innen és túl – A haladás mérése változó világunkban*. A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Brüsszel.
- BRÓDY A. [1990]: Mennyi az ennyi? Bevezetés a gazdasági mérés elméletébe. *Közgazdasági Szemle*. XXXVII. évf. 5. sz. 521–537. old.
- EUROSTAT [2010]: *EU-SILC MODULE 2013*. First meeting of the Task Force on Well-being. November 24. Luxembourg. Working paper.
- FARAGÓ, T. – LÁNG, L. – CSETE, L. (eds.) [2010]: *Climate Change and Hungary: Mitigating the Hazard and Preparing for the Impacts. (The „VAHAVA” Report)*. Budapest.
- GÁSPÁR T. – SZABÓ L. [2010]: Rendszerváltási igény a XXI. század statisztikájában. *Statisztikai Szemle*. 88. évf. 10–11. sz. 1063–1081. old.
- GYULAI I. [2008]: *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*. Magyar Természetvédők Szövetsége. Budapest.
- INDEX [2010]: *A GDP helyett nemzeti jóléti indexet vezet be a brit kormány*. http://index.hu/kulfold/2010/11/25/a_gdp_helyett_nemzeti_joleti_indexet_vezet_be_a_brit_kormany/
- JACKSON, T. – ANDERSON, V. [2003]: *Redefining Prosperity – Essays in Pursuit of a Sustainable Economy*. London Earthscan/SDC. London.
- JACKSON, T. [2009]: *Prosperity without Growth? – The Transition to a Sustainable Economy*. Sustainable Development Commission. London.

- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008]: *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*. Budapest
- KSH [2011]: *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*. Budapest.
- MARTON Á. [2009]: D. Tim Holt előadása a hivatalos statisztika, a társadalompolitika és a közbizalom témakörében. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 4. sz. 412–423. old.
- NFFT (NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS TANÁCS) [2010]: *Jövőkereső. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak*. Budapest.
- OECD (ORGANIZATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [2011]: *Compendium of OECD Well-being Indicators*. OECD Better Life Initiative. Paris.
- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J. P. [2010]: A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről. *Statisztikai Szemle*. 88. évf. 3. sz. 305–320. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_03/2010_03_305.pdf

Summary

The improvement of the indicators connected to the measurement of social and sustainable development, well-being and economic growth, as well as the discussion of the relevant theoretical and methodological questions have got a new impetus recently. In consequence, newer and newer user demands have risen in this field for the accomplishment of which the statistical offices have to prepare themselves. This study summarizes the theoretical questions raised and the experiments made so far.